

THE ROLE OF CRAFTS IN THE ECONOMIC LIFE OF SAMARKAND REGION IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY - THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY (FOR EXAMPLE, POTTERY AND BLACKSMITHING)

Makhbuba Sh. Tilavova

Researcher

National University of Uzbekistan

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Samarkand, crafts, pottery, blacksmithing, economic life.

Received: 11.12.23

Accepted: 13.12.23

Published: 15.12.23

Abstract: The article discusses and analyzes the role of handicrafts in the economic life of Samarkand region in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century.

XIX ASRNING IKKINCHI YARMI – XX ASR BOSHLARIDA SAMARQAND VILOYATI IQTISODIY HAYOTIDA HUNARMANDCHILIKNING O‘RNI (KULOLCHILIK VA TEMIRCHILIK MISOLIDA)

Makhbuba Sh. Tilavova

Tadqiqotchi

O‘zbekiston Milliy universiteti

Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Samarqand, hunarmandchilik, kulolchilik, iqtisodiy hayot.

Annotatsiya: Maqolada XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Samarqand viloyati iqtisodiy hayotida hunarmandchilikning o‘rni mavzusi muhokama va tahlil etilgan.

РОЛЬ РЕМЕСЕЛ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВЕКА (НА ПРИМЕРЕ ГОНЧАРНОГО И КУЗНЕЧНОГО ДЕЛА)

Махбуба Ш. Тилавова

Исследователь

Национальный университет Узбекистана

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Самарканд, ремесла, гончарное дело, кузнечное дело, экономическая жизнь.

Аннотация: В статье рассматривается и анализируется роль ремесел в экономической жизни Самаркандской области во второй половине XIX - начале XX века.

KIRISH

XIX asrning ikkinchi yarmida Zarafshon vohasida sanoatning rivojlanishi asta-sekinlik bilan rivojlanardi. Sanoatni asosini an'anaviy hunarmandchilik tashkil etdi. Ushbu tarixiy vaziyatda Turkiston general-gubenatorligi tomonidan yuritilgan mustamlakachilik siyosati, imperiya manfaatlarini yo'lida o'lkaniq iqtisodiy va madaniy hayotiga tazyiqi kuchaytirildi.

Mustamlakachilik yillarida Turkistonning asosiy viloyatlaridan biri bo'lgan Samarqandda an'anaviy hunarmandchilikning o'z yo'lidan borilgan. An'anaviy hunarmandchilik iqtisodiy tizimda o'z o'rniga ega bo'lib, uning rivojidan mustamlakachilar ham katta manfaat ko'rganligini ta'kidlash lozim.

ASOSIY QISM

XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida O'rta Osiyo mintaqasida hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarish bo'yicha Samarqand viloyati oldingi o'rinlarda turgan. Qadimdan shakllangan an'anaviy hunarmandchilik Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi yillarida ham mahalliy xalq tomonidan rivojlantirilgan. Samarqand aholisining 29 foizi mustaqil kasb-hunar egasi hisoblangan xo'jaliklardan iborat bo'lgan.

Ushbu davrda Samarqand hududida an'anaviy kulolchilik ancha rivojlangan bo'lib, mahalliy kulolchilikda asosan sirlangan va sirlanmagan sopol buyumlar ishlab chiqilar edi. Samarqand viloyati hududida 1872–1876 yillarda, 37 ta, 1888 yilda 57 ta kulolchilik ustaxonalari faoliyat yuritganligi to'g'risida ma'lumotlar mavjud. Bu raqamlardan ko'rinib turibdiki, kulolchilik bilan shug'ullanuvchilar soni Samarqandda ko'payib borgan. Samarqand ustalari tomonidan tayyorlangan idishlar sifatli bo'lib, bozorlarda tez sotilgan. Ular tayyor mahsulotni do'konning o'zida savdogarlarga sotganlar. Savdogarlar esa ularni bozorda o'z narxidan ikki barobar qimmatga sotgan. Kulollar olibsotarlar bilan aloqa qilib, buyumlar pulini oldindan olar va narxini ham o'zlari belgilar edilar. faoliyat yuritganligi to'g'risida ma'lumotlar mavjud.

Samarqand kulollarining savdogarlar bilan aloqa qilishi foydali bo'lgan, chunki ustalar bozorlarda o'z do'konlariga ega bo'lmaganlar. Kulollar asosan o'z oila a'zolari, ba'zi hollarda aka-ukalari bilan ishlar edilar. Shogird tushgan begona bolalar faqat ovqatlanib, o'z mehnati uchun haq olmaganlar. Usta kulolchilikni o'z ota-bobolaridan o'rganib, uni farzandlariga o'rgatgan va u avloddan-avlodga o'tib kelgan. «Samarqand qariyalarining ta'kidlashicha, 1890–

1895 yillarda bozorlarda ko‘plab kulolchilik mahsulotlari, guldori, meva-cheva qo‘yiladigan va Xitoy vazalariga o‘xshash idishlar tayyorlanib, viloyat kulollari har tomondan o‘zlarini ko‘rsatib, ravnaq topmoqdalar». Samarqand kulolchilik markazlaridan biri bo‘lgan.

Mustamlakachilik davrida Samarqand viloyatida hunarmandchilikning asosiy turlaridan biri to‘qimachilik bo‘lgan. Ustaxonalarda ishlangan matolarning sifati ancha yuqori bo‘lgan.

XIX asr oxirlarida, korxonalarining to‘quv dastgohlari zamonaviy dastgohlar bilan almashtirila boshlangan edi. Samarqanddagi ustaxonalarda asosan yigirilgan ipni Moskvadagi “Malyutin – K” manufakturasidan sotib olganlar. Ular yigirilgan ipning har 10 funtini (1 funt – 409,5 grammga teng) 5 rubl 70 tiyindan xarid qilganlar. Mahalliy savdogarlar bozorlarda sotgan iplar qimmatroq turgan. Bitta dastgohi bor ustaxonada bir kunda 8 arshin (1 arshin – 0,71 metr) ga teng) mato tayyorlangan va kunlik foyda 10 tiyin bo‘lgan. Ular 290 ish kunida 2320 arshin mato to‘qiganlar. Yiliga bir dastgohda mato to‘qigan yollanma ishchi va shogirdlarga sarflagan mablag‘ 580 so‘mni tashkil etgan. Ma’lumotlarga ko‘ra, 1897 yili bir dastgohdan 230 so‘m sof foyda olingan. Har bir dastgohda bitta ishchi ishlagan, ba’zi hollarda ishchini usta-xo‘jayin nazorat qilib turgan. Yollanma ishchiga oziqovqat bilan birga, yiliga 100 so‘m pul to‘langan. Ularga haq to‘lash ustaxonalarda har xil bo‘lgan. Ma’lumotlarga ko‘ra, viloyatning eng katta to‘qimachilik korxonalarida 5–6 tagacha dastgoh bo‘lib, ularda ko‘proq mato to‘qilgan.

1869 yil Samarqand shahrida 881 ta to‘quvchilik, 42 ta bo‘yoqchilik korxonalari mavjud bo‘lgan. 1870 yilga kelib, bu ko‘rsatgich 893 ta to‘quvchilik, 47 ta bo‘yoqchilik korxonalarni tashkil qildi.

XIX asr oxiriga kelib Samarqandda ishlab chiqilgan to‘quvchilik mahsulotlariga naqsh berish san’ati ham rivojlanib bordi. Shu tu fayli Samarqand to‘qimachilik mahsulotlari ichki bozorida chetdan keltirilgan sanoat mollari siqib chiqara boshladi. Bunda quyidagi fikrlarni keltirish o‘rinlidir, hunarmandchilik sohasida Samarqandda tayyorlanilgan rangli ip-gazlamaga ehtiyoj katta edi. Rus savdogarlari, amaldorlari hatto, podsho xonadoni uchun buyurtma asosida maxsus kashtachilik mahsulotlari, duxoba, dasturxon va choyshablar tayyorlanilgan. Mahalliy hunarmandlar xomashyo sifatida o‘lkaning paxta va ipakidan foydalanib, shoyi, atlas, chit, alacha, doka, bo‘z, salla, belbog‘ kabi ko‘plab mahsulotlarni ishlab chiqarib, bozorni to‘ldirib borganlar. To‘quvchilik korxonalarida ishlab chiqarilgan matolar alohida bo‘yash ustaxonalariga bo‘yatilgan. Matolar mahalliy xalq tomonidan tayyorlangan ishqor yordamida qozonlarda qaynatilib, so‘ngra bo‘yalgan. Matolarni mahalliy ustalar ko‘pincha qizil, ochqizil, sariq, to‘qsariq, havorang, zangor, pushti ranglarga bo‘yaganlar. Ustaxonalarda bo‘yoq tayyorlashda mahalliy xomashyodan foydalanilgan. Bo‘yoqlar tabiiy va sun’iy bo‘lgan. Ustalar asosan buyurtmachiga xizmat qilgan. Agar buyurtmachi matoni faqat qaynatib oqartirmoqchi bo‘lsa,

usta olgan foyda yiliga 150 so'mni, agar bo'yab ham be9rsa foyda 500 so'mni tashkil etgan. Ustalar ko'p hollarda oilaviy ish olib borganlar. Ular yollangan ishchiga kuniga 30 tiyin, shogirdga esa faqat ovqat berishgan. Buyurtmani asosan rangli matolar savdosi bilan shug'ullanuvchi savdogarlarga berganlar. Bo'yoqchilar o'z do'konlariga ega bo'lmagan. Bu davrda Samarqandda yahudiylar matolarni nil bo'yog'iga (to'q ko'k rang) bo'yash bilan shug'ullanganlar. Paxta va ipak matoni bo'yashda sovuq nildan, jun matolarni bo'yashda issiq nildan foydalanganlar. Ustalar 1 funt matoni bo'yash uchun 10 tiyindan 20 tiyingacha haq olganlar. Ular bir kunda 15 funtgacha matoni bo'yaganlar. Nil bo'yog'iga bo'yashda ustalarning bir yilda olgan sof foydalari 280 so'mni tashkil etgan.

XIX asr oxiri – XX asr boshlariga kelib Samarqand to'quvchilari o'z ishlarini yengillashtirish, tezlashtirish va mahsulot sifatini yaxshilash maqsadida to'quv dastgohlariga yangi moslama – moki o'rnatib O'rta Osiyo hunarmandlari orasida yangilik qildilar. Natijada, Samarqand hunarmandlari 1892 yili ishlab chiqarishni 3145620 so'mga oshirib, bu ko'rsatkich 1891 yilga qaraganda 78490 so'm ko'p bo'lgan. Tayyorlangan sifatli mahsulotlarni hunarmandlar chetga chiqarishni yo'lga qo'yib, ishlab chiqarishdan katta foyda olganlar. Bu esa Samarqand hunarmandlari tomonidan tayyorlangan mahsulotlar obro'yini O'rta Osiyo bozorlarida yanada oshirgan. To'qimachilik korxonalari ham yildan-yilga ko'payib borib, 1870 yili 740 ta, 1872 yili 827 tani tashkil etgan. Shuning uchun ham XIX asr oxiriga kelib Samarqand viloyatida to'qimachilik butun hunarmandchilikning 55,8 foizini tashkil etgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Rossiya imperiyasi hukmron bo'lgan davrda ham Turkistonda o'ziga xos tarzda iqtisodiy rivojlanish bo'lganligi, ya'ni sanoat, hunarmandchilik, savdo-sotiq aloqalarining rivojlanganligi o'sha davrda ham yurtimizda iqtisodiy masalalarni yechishda mahalliy imkoniyatlardan optimal darajada foydalanilganligi, o'sha davr uchun rivojlanishning o'ziga xos yo'nalishi mavjudligidan dalolat beradi. Vatanimiz tarixining sahifalarini yangi ma'lumotlar bilan boyitish va tariximizni haqqoniy yoritish uchun ularni o'rganish dolzarb ilmiy-tarixiy muammo sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Жабборов И. Ўзбек халқи этнографияси. Тошкент: Ўқитувчи, 1994. Б. 114.
2. Туркестанский сборник. Т., 1909. Т. 527. С. 156; Туркестанский сборник. СПб, 1880. Т. 249. С. 441.
3. История Самарканда. Тошкент: Фан, 1969. Т. 1. С. 309.
4. Туркестанский сборник. Т., 1909. Т. 527. С. 121
5. Ўзбекистон халқлари тарихи. Т.: Фан, 1994, 2-жилд. Б. 165.

6. Курахмедов А. Самаркандлик хунармандлар // Фан ва турмуш. 2000. – №5. – Б. 24.
7. Радлов В. Средняя Зеравшанская долина // Туркестанский сборник. СПб., 1882. Т. 281. С.43.
8. Туркестанский сборник. Т., 1909. Т. 527. С. 155.
9. Туркестанский сборник. Т., 1909. Т. 527. С. 156.
10. Бойтиллаев Р. Тўқимачилигимиз тарихидан // Mahalla. 2007. –№ 1 (551)
11. Ўзбекистон халқлари тарихи. Тошкент: Фан, 1994, 2-жилд. Б. 158.
12. Гребенкин А. Ремесленная деятельность таджиков Зеравшанского округа // Туркестанский сборник. СПб., 1872–73. Т. 52. С. 511.
13. Описание некоторых важнейших населенных пунктов – Самарканд // Туркестанский сборник. СПб., 1880. Т. 249. С. 160.
14. Корреспонденция. Самаркандская выставка шелководства и пчеловодства // Туркестанский сборник. Т. 440. С. 97.
15. Саидкулов Т.С. Самарканд во второй половине XIX – начале XX веков. Самарканд, 1970. С. 131.
16. Иванов Д.Л. Русская земля Самарканд // Туркестанский сборник. СПб., 1872–73. Т. 67. С. 68.
17. Erkinovna, Y. K., Boymakhmatovich, K. A., Abdumavlyanovich, U. U., & Ortikovna, A. F. (2020). The peculiarities of development of farming culture in central asia. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(7), 8076-8083.
18. KHOLIKULOV, A. (2020). In the Early XIX-XX Centuries the Population of the Kashkadarya Oasis Ethnic Composition. International Journal of Pharmaceutical Research (09752366).
19. Аматов, Т. А., & Холикулов, А. Б. (2021). ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН В УСЛОВИЯХ ДЕФИЦИТА ВОДНЫХ РЕСУРСОВ (НА ПРИМЕРЕ 2000-2002 ГОДОВ). Путь науки, (7), 15-18.
20. Холикулов, А. (2022). Бухоро амирлигида расмий қабул маросимлари хусусида айрим мулоҳазалар. Значение цифровых технологий в изучении истории Узбекистана, 1(01), 350-355.
21. Khalikulov, A. (2022). THE ROLE OF ERNAZAR MAQSUD IN BUKHARA-RUSSIA RELATIONS. International Journal Of History And Political Sciences, 2(11).

22. Khalikulov, A. (2022). SOME COMMENTS ABOUT THE PLACE OF THE BUKHARA EMIRATE IN THE GEOPOLITICAL SITUATION AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY. *Oriental Journal of Social Sciences*, 2(06), 11-20.

23. Kholikulov, A. B. (2022, September). BUKHARA-KOKAN RELATIONS IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY-THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 176-178).

24. Kholikulov, A., & Nematov, O. N. (2020). The Role Of The Principalities Of The Kashkadarya Oasis In The Political History Of The Bukhara Emirate In The XIX-Early XX Centuries. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(11), 79-85.

25. Sagdullaev, A., Ochildiev, F. B., Kholikulov, A. B., Shaydullaev, S. A., & Erkinovich, T. J. (2020). Problems Of Cartography Of Ancient EthnoCultural Processes In Central Asia. *International Journal of Scientific and Technology Research*, 9(4), 745-748.

26. Холикулов, А. (2021). Некоторые комментарии к двусторонним отношениям Бухарского ханства и Российского царства. *Общество и инновации*, 2(10/S), 561-571.

27. Kholikulov, A. B. (2019). BUKHARA EMIRATES FARMING IN THE XIX-XX CENTURIES (IN THE CASE OF KASHKADARYA OASIS STABLES). *Theoretical & Applied Science*, (4), 546-549.

28. Kholikulov, A. (2023). BUKHARA-KOKAND RELATIONS IN THE SECOND QUARTER OF THE XIX CENTURY. *Oriental Journal of History, Politics and Law*, 3(06), 58-68.